

Przynależność terytorialno-administracyjna Międzyrzecza Podlaskiego w latach 1520-1975.

Międzyrzecze Podlaskie od chwili swego powstania znajdowało się w granicach południowego Podlaskia i dzięki jego losy pod względem przynależności terytorialno-administracyjnej. W okresie panowania pierwszych Jagiellonów południowa część Podlaskia w postaci „ziemi Drohickej i Mielnickiej” porostawała we władaniu Księstwa Narowieckiego. W roku 1443 Kazimierz Jagiellończyk wykupił obie ziemie i włączył je do Wielkiego Księstwa Litewskiego do diecezji trockiej, która po 77 latach uległa podziałowi pod względem administracyjnym.

Zygmunt Stary Król Polski (Korony) i Wielki Książę Litwy w jednej osobie porządkując na Litwie sprawy prawno-administracyjne (statuty litewskie) z części dotychczasowego województwa trockiego utworzył w 1520 r. nowe województwo podlaskie. Obejmowało ono wydłużony pas ziemi od Augustowa na północy do Władawy nad Bugiem na południu z następującymi miastami, stanowiącymi ośrodki administracyjne: Bielskiem, Drohiczyńcem, Mielnikiem, Bnieszkiem, Łanioncem Litewskim i Kobryniem. Razem z ziemią mielnicką wchodził w skład województwa podlaskiego i Międzyrzecze Podlaskie, będący ^{wówczas} powiatem wojewody nowogrodzkiego Jana Zabierzezińskiego.

Data panowania Zygmunta Starego i Zygmunta Augusta stanowiły okres wzmożonego przekształcania ustroju Wielkiego Księstwa Litewskiego na wzór Korony (Polski). Tworzono nowe województwa, a mianowicie (po jednej w województwie) w ziemiach (powiatach) sejmiki, mające prawo wybierania posłów

Makaruk
16-X-1974.

na ujmu po dwóch z poszczególnych ziem. Kadytkom-
no prawo dwukrotnie: pierwszy statut litewski w 1529,
i drugi statut litewski w 1566 r. ^{2) w tym}

W związku z potrzebą wprowadzenia drugiego statutu
litewskiego zaistniała sprawa reorganizacji niektórych
województw w Wielkim Księstwie Litewskim. W ro-
ku 1566 r. utworzono nowe województwo brzesko-li-
teńskie, do którego włączono z dotychczasowego wo-
jewództwa podlaskiego trzy miasta, będące ośrod-
kami administracyjnymi poszczególnych ziem, a
mianowicie: Brest, Kamieniec litewski i Kobryn.

Określone w 1566 r. województwo podlaskie obejmowa-
ło teraz trzy dawniejsze ziemie: białską, drohic-
ką i mielnicką, na terenie których znajdowały się
następujące miasta: Augustów, Białystok, Białsk,
Brańsk, Drohiczyn, Goniądz, Kopyn, Łosice,
Mielnik, Mordy, Narcew, Rajgród, Suraz, Tykocin,
Węgrów i Wysokie Mazowieckie. Międzyrzec w za-
sadzie należał do województwa podlaskiego, ale
z braku ^{wyraźnej} ustalonej granicy między ziemiami
mielnicką i brzeską, stanowił przedmiot dłu-
gotrwałego sporu.

Spór o granice między dwoma wojewódz-
twami zaistniał za czasów Zygmunta Augusta spot-
między Koroną i Litwą o całe województwo podlas-
kie. W sprawie przygotowania zatwierdzenia do unii Pol-
ski z Litwą, strona polska domagała się „in-
korporacji do Korony - jako egzekucji dawnych
przywilejów - części ziem litewskich, a w tym wo-
jewództwa podlaskiego. Stanowcze i odpowiednio
zasadnicze zarządzenia odniosły pożądaną skutec-
ność. W roku 1569 t.j. w roku Unii Lubelskiej zdecydowano

„inkorporowano województwa: podlaskie, wolińskie, bractawskie i krzajewskie, równując je z Polską zasadniczo co do przywilejów jak i ustroju”... „Co do prawa sądowego, to porównawiono dla Wolińsk, Bractawia i Krzajowa jako obowiązujący statut litewski drugi z r. 1566, zaś Podlaskie przyjęło i prawo sądowe polskie, które tam przed nim już miało zastosowanie.” 3)

Od czasu Unii dubelskiej losy obu episkopatów województw potoczyły się odmiennymi torami. Województwo bractawskie pozostało przy Litwie, a województwo podlaskie włączono do Polski. Pozostała jedynie wspólna instytucja do władni granica między ówczesnymi ziemiami: bractawską i Mielnicką. Brak dokładnego wytyczenia linii granicznej w okolicach Międzyrzecza był dotychczas sprawą dwóch województw, teraz stał się trudnym do rozwiązania zagadnieniem między Polską a Litwą. Kilkakrotnie w różnych okolicznościach czasu wysyłano od powiednie komisje do zbadania sprawy na miejscu, ale zawsze zjawiały się trudności w ustaleniu właściwej linii granicznej, na którą mogłyby zgodzić się obie strony. Okazało się przy tym, że niektóre miejscowości znajdujące się na pograniczu ziem Lubawskiej, należące od dawna do Korony, również są sporne.

Przedmiot sporu rozstrzygnięty się i zaognił, gdy każda ze stron zaczęła poszukiwać argumentów uzasadniających swoje roszczenia.

Kiedy przed komisją wyznaczoną przez sejm w 1579 r. przedstawiciele Podlasia przedstawili abta grodzieńskiego i ziemskie mielnickie pochodzące z przed Unii dubelskiej stwierdzające, że książe Potulubiszcy z Bokowic (Bukowice) sądzili się zawsze w Mielniku, wówczas strona przeciwna okazała komisji list królewski włożony do abta mielnickiego w 1556 r. a skierowany do starosty mielnickiego, zawierający w swojej treści

zakaz porzucania Polubinijskich z Bokokowicz przez sądy
mielnickie. W takiej sytuacji trudno było ustalić granice
niezależnie od obu ówczesnych stron, a dziś jeszcze
trudniej ją odtrącić i przedstawić na mapie.

Mina Warrigjuczyk, badając rozwój wielkiej własności
na Podlasiu w XV i XVI wieku, uważa, że większe osiedla
na południowym Podlasiu po lewej stronie Bugu jak
Kozirady (obecnie Konstantynów), Misdzyrzec, Woń (o-
becnie Wołyn) po 1569 r. należały do powiatu brzeskie-
go (patrz mapa). 6)

Natomiast Bohusław Sobuy w swojej monografii po-
wiatu Dział Podlaska powołując się na mapę Karola
de Perthéisa z 1786 r. twierdzi, że Konstantynów i
Misdzyrzec razem z przyległymi do nich wiami i przy-
siódkami należały do województwa podlaskiego. Za-
mieszczone na mapie Perthéisa wskazuje również,
że od strony południowej granica biegła między Toma-
zami (po stronie woj. białostockiej) a Rossosem (po stronie
woj. podlaskiego, które wówczas się tu dość znacząco
wykłada). 7)

Jeszcze inaczej przedstawia tę sprawę P. Aleksandrowicz
w artykule „Miasto Misdzyrzec Podlaski” (R. M. t. II s. 63)
Twierdzi on, że „granica między powiatem brzeskim wo-
jewództwa brzesko-litewskiego a województwem podlaskim
środkiej ziemi mielnickiej, przechodziła przez Misdzyrzec-
czyżnę w pobliżu Rogożnicy, Żerozna, Worsy, powsta-
wiającej tę miejscowość po stronie Podlaskia”.

W istocie granica przez dłuższy czas nie była usta-
lona, więc obie strony ^{poliska i litewskiego} uwarowały pograniczne miejscow-
ności, do których należał i Misdzyrzec, za swoje.

Ustalano sporne granice odiznkami i w różnych
latach. W roku 1583 w Brześciu ustalono granicę
między wioskami należącymi do dóbr Misdzyrzec

W Sdy strona litewska w 1546 r. twierdziła, że
wsie Misdzyrzec należą do dóbr, strona polska
szarżowała w przeciwnym kierunku, że przedmieście
Nowe Miasto i wieś Strachy, Mzić, Jedlanie i Perchod
są w całości zagarnięte do dóbr, samowolnie wtycząc
nie do dóbr.

W białym pod uwagę granicę
dobrze porównano wstąpiła.

a mianowicie między Łochaniami, Drelowem, Thwarowką, Siodykową, Zerocinem, Sitnem, Puhacowem, a dobrami witoroż i Minkowce, należące wówczas do Bohawityna Kozieradzkiego.

W kilka lat później (~~1755~~) zaczęto ustalać granice między dobrami międzyrzeckimi a kaskolewicznymi. Najpierw ustalono granice między Haskolewiczami (dobra królewskie) a wsią Turów w 1758 r., a ostateczne rozgraniczenie między dobrami międzyrzeckimi a kaskolewicznymi nastąpiło dopiero w 1782 r.

Po trzecim rozbiore Rzeczypospolitej Polskiej tereny obu województw (podlaskiego i białostockiego) po lewej stronie Bugu razem z częścią województwa mazowieckiego przypadły Austrii, która włączyła je do tak zwanej Galicji Zachodniej. W północnej części nowej dzielnicy utworzono dwa cyrkuły: białski i siedlecki, które wraz z resztą ziem wcielonych do Galicji Zachodniej należały do Gubernatorstwa we Lwowie. Rzeka Bug stanowiła granicę wschodnią obu cyrkułów między Austrią i Rosją. Międzyrzec w tym podziale administracyjnym należał do cyrkułu białostockiego.

Galicja Zachodnia była w tym czasie pod prężnym wpływem biurokracji austriackiej zmierzającej do germanizacji ludności na zagarniętych ziemiach. Pod jej wpływem nie doszło do skutku obiecana przez cesarza Leopolda II konstytucja samorządowa dla ziem polskich. Zaplanowana germanizacja nie trwała długo. Napoleon, ówczesny cesarz Francji, po zwycięskich walkach z Prusami i zawarciem pokoju w Tylicy za cenę wystawienia 30 tysięcy wojska przez stronę polską utworzył w 1807 r. „Księstwo Warszawskie” z ziem zabranych przez Prusy w drugim i trzecim rozbiore Polski. Administracja nowego „Księstwa” zorganizowano na wzór francuski. Utworzono 6 departamentów, z których

każdy dzielił się na obwody. Na ciele departamentu stał prefekt, a obwodni - podprefekt. Spółceinstwo w poszczególnych jednostkach administracyjnych miało prawo wyboru rad departamentowych, obwodowych i miejskich. Podział ten nie dotyczył południowego Podlasia, które razem z terenem Międzyrzeczym nadal porostawało pod zaborem austriackim.

Po zwycięskich walkach wojsk polskich z austriackim i zawarciem pokoju Napoleona z Austrią w październiku 1809 r. Królestwo Warszawskie rozszerzyło swój stan posiadania. W skład Królestwa Warszawskiego weszły wówczas i południowe Podlasie leżące po lewej stronie Bugu. Dotychczasowe cyrkwity siedlecki i bialski zamieniono na obwody, które włączono do nowo utworzonego departamentu siedleckiego. Międzyrzeczyna należała do obwodu bialskiego.

Stan ten trwał niedługo. Zachodzące zmiany polityczne i terytorialne w Europie jak - wojna Francji z Rosją i klęska wojsk francuskich w odroczcie spod Moskwy, wojna państw europejskich przeciw Francji i abdykacja Napoleona - dotknęły i Królestwo Warszawskie. Pogromcy Napoleona (Austria, Prusy i Rosja) rozpatrując sprawy polskie na Kongresie Wiedeńskim postanowili przy akceptacji Anglii zlikwidować Królestwo Warszawskie, a utworzyć znowu zmniejszone pod wpływem abstrakcji Królestwo Polskie.

Powstało ono z byłych ziem Królestwa Warszawskiego po wyłączeniu Krakowa i dwóch departamentów: poznańskiego i bydgoskiego. Kraków, jako wolne miasto, otrzymała Austria, departament bydgoski i poznański jako Wielkie Królestwo przypadły Prusom, a reszta ziem byłego Królestwa Warszawskiego w postaci Królestwa Polskiego - Rosji. 10)

W Królestwie Polskim, do którego należało południowe Podla-
 zie razem z Międzyrzecem, zlikwidowano dotychczasowy
 system podziału na departamenty i obwody. Wprowadzono
 podział na województwa ^{obwody i} powiaty. Dotychczasowy de-
 partament Siedlecki otrzymał miano województwa podlas-
 kiego, które obejmowało ~~było~~ część południową dawnego
 województwa podlaskiego z lat 1520-1569 położoną po lewej
 stronie rzeki Buga oraz część byłego województwa ma-
 zowieckiego. Wschodnią granicę stanowił Bug od Marki-
 szki aż po Włodawę, a na zachodzie - Wisła na odcinku
 od Atrocha (porośniętego po stronie woj. mazowieckiego)
 aż do dopływu Wipry. Na południu woj. podlaskie
 graniczyło z woj. lubelskim.

Województwo podlaskie ~~zlikwidowano~~ dzielono się na
 cztery obwody: białski, turowski, radzyński i siedlecki.
 Każdy z obwodów obejmował po dwa lub trzy powiaty
 a mianowicie:

- Obwód białski obejmował powiaty: białski i łosicki.
- Obwód turowski - pow. turowski, garwoliński i zelechowski.
- Obwód radzyński - pow. radzyński i włodawski.
- Obwód siedlecki - pow. siedlecki i węgrowski.

Łącznie województwo podlaskie liczyło 9 powiatów,
 466 gmin, 13 miast rządowych, 32 miast prywatnych,
 253 wsi rządowych i 1425 wsi prywatnych.

Międzyrzec znajdował się wśród miast prywatnych.
 Stanowił w tym czasie własność ks. Konstantego Czar-
 toyskiego. 11)

Wybuch powstania w listopadzie 1830 r. i jego upadek
 spowodowały zmiany w ustroju Królestwa Polskiego. Wy-
 dany w lutym 1832 r. „Statut Organiczny” znosił pan-
 stwowy odrębności Królestwa Polskiego, które wraz z resztą
 „przyłączono na zawsze do Państwa Rosyjskiego”. Statut po-
 zostawiał jeszcze autonomię administracyjną.

W roku 1837 województwo zamieniono na gubernie.

Województwo podlaskie zostało przemianowane na gubernię siedlecką z siedziską w Siedlcach. ¹²⁾

System guberni wprowadzono na stałe, ale granice powiatów guberni i powiatów uległy zmianom. W roku 1844 gubernia siedlecka została włączona do guberni lubelskiej, tworząc dwie rozległe jednostki administracyjne, ¹³⁾ której ze względów patriotycznych nie uznawali organizatorzy powstania 1863r. Za podstawę do organizacji sieci jednostek konspiracyjnych przyjęli oni podział administracyjny stworzony w Królestwie Polskim przed wprowadzeniem guberni (województwa i obwody). Obwód radzyński razem z Międzyrzeczem należał do organizacji powstania styczniowego w 1863r. do województwa podlaskiego w Siedlcach. Stąd meldunkach i listach i potyskach w czasie powstania podawano miejscowości, obwód i województwo, a nie gubernię i powiat. ¹⁴⁾

W parę lat po upadku powstania przywrócono w 1866r. gubernię siedlecką, dokonując w niej pewnych zmian w powiatach i degradując w następnym roku (1867) niektóre mniejsze miasta jak Sarnaki, Konstancynów i Janów Podlaski do rzędu gmin. Międzyrzecz pozostał dalej miastem.

Dokonane zmiany podyktowane były względami politycznymi. Miały one służyć lokalnej administracji dokonanie zamierzonego „zjednoczenia miast z prawostanowymi” na Podlasiu i Chetmierzycznicy. Pomimo zamierzenia mimo kilkudziesięciu lat rezerwy wyrażanych przez naczelnych powiatów i wojtów gmin na „opornych umiatach” nie dążyło się do danyh myślników, a ukaz carski z 30 kwietnia 1905r. pozwalał miastom przejść na katolizm, administracja carska myślała projekt utworzenia z terenów zamieszkałych przez byłych umiatach no-

nowej guberni i roztoczenia nad jej ludnością, szczególnej opieki rząd. Wniosek po dłuższej debacie w Dumie (rodzaj parlamentu w ówczesnej Rosji carskiej) dojechał tu w roku 1912 rządowej akceptacji, a w następnym roku przystąpiono do jego realizacji. W roku 1913 utworzono nową gubernię chełmską, do której z guberni siedleckiej włączono powiaty: włodawski, bialski, konstantynowski i w znacznej mierze powiat radzyński z Miedzyniecem włącznie. Pozostały części guberni siedleckiej włączono do guberni lubelskiej. 15)

Wybuch wojny światowej w 1914 r oraz okupacja terenów południowego Podlania w 1915 r przez wojska niemieckie zmieniła dotychczasowy stan administracji. Okupant utworzył tak zwane Ober-Kommando-Ost, obejmujące powiaty: bialski, konstantynowski, radzyński i włodawski. Oberkommando miało swoje komendatury w poszczególnych powiatach 16)

W lutym 1918 r. według traktatu brzeskiego część Podlania wchodziła w skład krótkotrwałej guberni chełmskiej oraz części miejscowości z guberni lubelskiej przynależno Ukrainie. Linia graniczna w obszarze byłego Królestwa Polskiego biegła według traktatu brzeskiego - "począwszy od Tarnobrodu, na ośb. linii Biłgoraj, Szczebrzeszyn, Krasnymstaw, Puławy, Radzyn, Miedzyniec, Sarnaki, Międzyb. Od strony zachodniej granica biegła, między Szczebrzeszynem a Krasnymstawem, linią górnego Wiepra, zaś między Puławami a Radzyniem linią górną Tyśmienicy" 17)

Granica „biegła” - jak twierdzi dr. Wasilewski - gdyby nie fakt, że tereny powiatów: bialskiego, konstantynowskiego, radzyńskiego i włodawskiego były dalej okupowane przez wojska niemieckie.

W dniu 11 listopada 1918 r. Miedzyniec i sąsiednie miasta Radzyn, Lubów i Siedlce zostały uwolnione

dronie z wyjątkiem Białej Podlaskiej, w której dalej przebywały wojska niemieckie. Jednostka wojska niemieckiego z Białej Podlaskiej zaatakowała w dniu 16.XI-1918 r.

Miszyniec, dokonując strasnej masakry garstki ochotników POW i cywilnej ludności miasta. 18)

Po odzyskaniu niepodległości kraju powiat Radzyń razem z Miszyniecem wszedł w skład województwa lubelskiego. Stan ten trwał do wybuchu wojny w dniu 1 września 1939 r.

W okresie okupacji hitlerowskiej (lata 1939-1944) dotychczasowy podział administracyjny uległ zmianom. Do powiatu radzyńskiego włączono powiat Łukowski. Miszyniec administracyjnie znalazł się w Generalnej Guberni, w dystrykcie lubelskim w powiększonym powiecie radzyńskim. 19)

Konspiracyjna „Delegatura Rządu na Kraj” w swojej działalności antyhitlerowskiej postępowata się dalej z inicjatywą administracyjną, zmieniając tylko nomenklaturę poszczególnych jednostek. Województwa przemianowano na okręgi a powiaty na obwody. Obwód radzyński (a z nim i Miszyniec) należał do okręgu lubelskiego. 20)

Po wyzwoleniu oparto podział jednostek administracyjnych na podziale przedwojennym. Wprowadzono jedynie zmiany w podziale kompetencji wólk w powiatach i województwach. Obok starostów i wojewodów wprowadzono powiatowe i wojewódzkie rady narodowe. Wkrótce zlikwidowano stanowiska wojewodów i starostów, a ich kompetencje przejęły prezydium wojewódzkich i powiatowych rad narodowych. Podobny system rad narodowych zastosowano w urzędach miast i gmin wiejskich.

W roku 1954 na podstawie ustawy z dnia 28 września b.v. dokonano powadniejszych zmian w podziale sieci jednostek administracyjnych wstana na wsi, dotychczasowe większe gminy rozparcelowano na mniejsze terytorialnie gromadki rady narodowe. Po kilkunastu latach z dniem 1 stycznia 1973r. utworono na wsi niektóre jednostki administracyjne zwane gminami. Hierarchikom gmin nadano miano naczelników. W miastach wprowadzono dwójakie tytuły: w mniejszych miastach naczelników, w większych - prezydentów. Był to początek szeroko zakrojonych zmian w podziale terytorialno-administracyjnym. W dniu 28 maja 1975r. sejm rozpatrzył nowy projekt podziału administracyjnego kraju i podjął następujące uchwały związane z nowym podziałem:

- o zmianie konstytucji PRL w zakresie terenowych organów władzy państwowej,
- o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych,
- o utworzeniu Urzędu Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska.

Usankcjonowany ustawowo dwustopniowy podział administracyjny - województwo, miasto lub gmina wiejska - wsiadł w życie z dniem 1 czerwca 1975r.

Wcześnie nowego podziału zamiast 17 dotychczasowych województw i 5 miast wydzielonych utworono 49 województw, likwidując dotychczasowe powiaty. W nowej strukturze administracyjnej Międzyrzec Podlaski znalazł się w nowo utworzonym województwie białkopodlaskim i stanowi jedno z bardziej uprzemysłowionych miast tego województwa.

Przypisy

1. Wawrzyńczyk Alina - Rozwój wielkiej wsiarności na Podlasiu w XV i XVI wieku. Wrocław 1957, s. 13 oraz W&P t. 8 s. 782
2. Kutrzeba Stanisław - Historia ustroju Polski w zarysie, wyd. VI, Lwów i Warszawa 1925 s. 128
3. Kutrzeba o.c.s. 189 i 190.
4. Wawrzyńczyk o.c.s. 27
5. Jamie s. 249.
6. Jamie s. 39, 48 oraz „Mapa II, powiat breski w drugiej połowie XVI w.
7. Górny Bolesław - Monografia powiatu białskiego, Białka Podlaska 1939 Nakład autora s. 13 i 15.
8. - Jamie s. 21. oraz Rocznik Międzyrzecki t. I s. 111.
9. Grabiec J. Dzieje Narodu Polskiego t. I wydanie trzecie Warszawa 1920 s. 346.
10. Jamie, część II s. 16
11. Plenczyński Adolf - Opis historyczny parafii Międzyrzeckiej. Warszawa 1911. s. 65
12. Grabiec, część II s. 80.
13. Rocznik Międzyrzecki t. V s. 88
14. Zielinski Stanisław - Bitwy i politycki 1805-1864. Wydano w Rapperswilu 1913 r. (patrz woj. podlaskie s. 55).
15. Grabiec, o.c. część II s. 285 oraz J. Prowokowski - Martyrologia cykli mścicielstwa imi na Podlasiu, Dublin 1917 s. 186.
Tęść ukazu carskiego bramiata w prektadzie Prowokowski-go następująca: - Rozkazujemy uznać, że odpadnięcie od religii prawosławnej do innej chrześcijańskiej religii lub nauki nie podlega prześladowaniu i nie powinno pociągać za sobą żadnych następstw sankcyjnych pod względem praw osobistych i cywilnych.
Szczegółowy opis przebiegu debaty w Dumie na temat utworzenia guberni chetmskiej podaje petersburskie „Stowo” z dnia 7/24 listopada 1911 r.
16. Rocznik M. t. V s. 88

17. Wasilewski Leon - Dzieje misyjskie Podlasia i Chetm.
sroczyeny. Krahin. 1918, wydanie II, s. 77.
18. Z kowawych dni - Echa wydawien listopadowych 1918 ro-
ku podzius rozbrajania Niemców w Miedzynocu. Nakła-
dem Komitetu Budowy Pomnika w Miedzynocu 1930 r.
19. Okupacja i ruch oporu w dzienniku Hansa Franka 1939-
-1945. Warszawa 1972, wyd. II, wydruat, "Administracja cywilna"
s. 29-42.
20. Caban Jozanna i Manikowski Zygmunt - Zwiizek Walki
Abroziej i Armia Krajowa w okresie lubelskim. Lublin
1971, czesc I s. 59 i 210.